

Metodický materiál pre učiteľov a rodičov detí so symptómami vývinových porúch učenia

V súčasnosti sa učitelia i rodičia čoraz častejšie stretávajú s pojmom špecifické vývinové poruchy učenia. V snahe pomôcť svojmu dieťaťu, svojmu žiakovi pátrajú po príčinách školskej neúspešnosti.

Prevažná väčšina detí na základných školách sa bežne používanými metódami naučí správne čítať a písať a tým dostane základ, na ktorom buduje svoje vzdelávanie a životné uplatnenie. Okrem tejto veľkej skupiny máme v školách určité percento detí, ktoré v dôsledku drobného poškodenia niektorej mozgovej oblasti, prípadne jej nerovnomerného či nedostatočného vývinu, má mimoriadne problémy so zvládaním techniky čítania, písania, prípadne počítania. Dôležité je uvedomiť si, že tieto deti majú nepoškodený intelekt (ich intelektové schopnosti sú rozložené v pásme priemeru až nadpriemeru).

V tejto súvislosti môžeme uvažovať o špecifických vývinových poruchách učenia. Vývinových z toho dôvodu, že ide o poruchy, ktoré sa prejavia až na určitom stupni vývinu (napr. vstupom do školy). Takéto poruchy učenia môžu život dieťaťa veľmi negatívne ovplyvniť na dlhú dobu, prípadne úplne znemožniť jeho plynulé vzdelávanie.

Tieto deti potrebujú pomoc odborníkov, minimálne individuálny prístup (často je však potrebné pristúpiť aj k individuálnej integrácii - začleneniu) a špecifické metódy nácviku čítania, písania, resp. počítania.

Čím skôr je špecifická vývinová porucha učenia u dieťaťa diagnostikovaná, tým má dieťa/žiak väčšiu šancu na jej odstránenie, eliminovanie, kompenzovanie a tým je aj väčší predpoklad školskej úspešnosti. Zároveň sa tým predchádza aj vzniku sekundárnych prejavov špecifických vývinových porúch učenia (úzkosť, zlosť, problémy v správaní, depresívne nálady až depresia, psychická frustrácia, problémy v sociálnych vzťahoch, nízke sebavedomie).

Je potrebné si uvedomiť, že dieťa napriek nepoškodenému intelektu a tým pádom dostatočným podmienkam pre to, aby bolo v škole úspešné, opakovane zlyháva pri snahe osvojiť si základné akademické zručnosti. Výsledok, ktorý dosiahne pri príprave na vyučovanie nie je adekvátny úsiliu, ktoré musí vynaložiť a v tom prípade prichádzajú problémy s motiváciou, na ktoré sa môžu „nabaľovať“ vyššie spomenuté sekundárne prejavy špecifických vývinových porúch učenia. Dieťa sa ocitá v začarovanom kruhu, kedy si problémy ako balvan tlačí pred sebou.

Začarovaný kruh špecifických vývinových porúch učenia:

- Dieťa nastupuje do školy a nikto neočakáva problémy.
- Nedosahuje očakávané úspechy napriek snahe svojej, učiteľa aj rodičov.
- Prichádza neistota v školskej práci, narúša sa sebahodnotenie dieťaťa.
- Prvé nedorozumenia v sociálnych vzťahoch (s rodičmi, učiteľmi, spolužiakmi).
- Napriek zvýšenému úsiliu zo strany učiteľov, rodičov sa požadované výsledky nedostavujú (dieťa si začína uvedomovať svoju školskú neúspešnosť).
- Dieťa si vynucuje pozornosť a je odmietané „výhovrnými opatreniami“.
- Dieťa sa čoraz menej stretáva s uznaním, s pocitom úspechu, s pochvalou (tak veľmi potrebnými pre zdravý psychosociálny rozvoj jedinca).
- Objavujú sa prvé známky sociálnej nápadnosti.

Špecifické vývinové poruchy učenia (ŠVPU).

Pojem ŠVPU v sebe zahŕňa:

- *vývinovú poruchu čítania (dyslexia)*
- *vývinovú poruchu písania a pravopisu (dysgrafia, dysortografia)*
- *vývinovú poruchu počítania (dyskalkúlia)*

Podobných vývinových porúch existuje pomerne veľa, napr. dyspraxia (porucha ktorá postihuje osvojovanie, plánovanie a prevádzanie účelových pohybov), dysmúzia (porucha osvojovania hudobných schopností, pri ktorej dieťa nedokáže hudbu vnímať, produkovať a naučiť sa spievať), dyspínia (porucha výtvarných schopností, ktorá je charakterizovaná nízkou úrovňou kresby), nakoľko sa však vyskytujú veľmi zriedkavo, nebudeme sa im podrobnejšie venovať.

Dyslexia

Dyslexia znamená špecifickú neschopnosť naučiť sa čítať bežnými vyučovacími metódami.

Prejavy dyslexie:

- problémy s rozlišovaním tvaru písmen
- znížená schopnosť spájať písanú a zvukovú podobu hlásky
- ťažkosti v rozlišovaní tvarovo podobných písmen
- nerozlišovanie zvukovo si podobných hlások
- ťažkosti v mäčkení
- nedodržiavanie správneho poradia písmen v slabike alebo v slove (tzv. inverzia)
- pridávanie písmen alebo slabík do slov
- domýšľanie si koncovky slova podľa jeho správne prečítaného začiatku
- nedodržiavanie dĺžky samohlások
- neschopnosť čítať s intonáciou
- nesprávne čítanie predložkových väzieb
- nepochopenie obsahu prečítaného textu
- dvojité čítanie (dieťa/žiak číta najprv slovo, slabiku alebo časť slova pošepky pre seba, až potom vyslovuje slovo nahlas)

Dysortografia

Dysortografia je špecifická porucha pravopisu, veľmi často sa vyskytuje v kombinácii s dyslexiou. Navonok sa u dieťaťa/žiaka prejavuje narušenou schopnosťou osvojovať si pravopis jazyka napriek primeranej inteligencii a bežnému vyučovaciemu prístupu. Žlab rozlišuje dysortografiu auditívnu, vizuálnu a motorickú.

Špecifické chyby dysortografického charakteru:

- grafická zámena zvukovo podobných hlások (b-d, z-s, h-ch)
- problémy s vybavením si naučeného tvaru písmen v písomnej podobe, znížená schopnosť spájania písanej a počutej podoby hlásky
- zámeny tvarovo podobných písmen v písanej podobe
- chyby z artikulačnej neobratnosti (veľkým problémom je dyslália, dieťa má problémy logopedického charakteru, ak nevie hlásku správne vysloviť, ťažko ju dokáže správne napísať)
- chyby v mäčkení na akustickom podklade
- chyby v dôsledku sykavkových asimilácií (spodobovania)
- neschopnosť dodržiavať poradie písmen, slabík v slove, inverzia
- neschopnosť dodržiavať dĺžku samohlások
- neschopnosť rozlišovať hranice vo vete
- problémy v slabikách a slovách so slabikotvorným r, l
- pravopisné chyby (napriek tomu, že dieťa pravopisné javy, gramatické pravidlá ústne ovláda)

Dysgrafia

Dysgrafia je špecifická porucha písania, teda grafického prejavu ako takého. Samotný proces písania vyčerpáva dysgrafikovu kapacitu koncentrácie pozornosti natolko, že už nie je schopný sa dostatočne sústrediť na obsahovú a gramatickú stránku prejavu.

Znaky dysgrafie:

- neupravené, kostrbaté písmo, horšie čitateľné, resp. nečitateľné
- dieťa/žiak si nepamätá tvar písmena, zamieňa písmená, vlastný proces písania je neúnosne pomalý vzhľadom k fyzickému veku dieťaťa
- všeobecne nečitateľné písmo a to aj napriek dostatočnému času a pozornosti, ktorá je venovaná úlohe
- tendencia k zmiešavaniu písaného a tlačeného písma, nepravidelná veľkosť grafém, rozličné tvary, nerovnomerný sklon, častá neschopnosť dodržať písanie na riadku (dodržiavať lineatúru)
- nedopísané slová alebo písmená, vynechávanie slov v súvislom texte
- nepravidelné usporiadanie na strane vzhľadom k riadkom a okrajom
- nepravidelná hustota medzi slovami a písmenami
- často atypický (nesprávny) úchop písacích potrieb alebo kľčovitý úchop s prstami v špičke s prelomeným ukazovákom napriek tomu, že sa nám ruka javí vcelku uvoľnene
- zvláštne držanie tela pri písaní
- diktovanie si polohlasom sled písmen, pozorné pozorovanie vlastnej písúcej ruky
- výrazne pomalé tempo práce, nadmerné úsilie vynaložené pri každom písomnom prejave
- obsah napísaného v časovej tiesni veľmi často na žiadnom vzdelávacom stupni nekorešponduje so skutočnými jazykovými schopnosťami žiaka

Dyskalkúlia

Dyskalkúlia je špecifickou poruchou matematických schopností v zmysle neschopnosti operovať s číselnými symbolmi. Príznaky dyskalkúlie sú veľmi rôznorodé. Podľa príznakov delíme dyskalkúliu do ďalších typov:

- *Prognostická dyskalkúlia* – žiak má narušenú matematickú schopnosť manipulovať s konkrétnymi alebo nakreslenými predmetmi, narušené ich priradovanie k číselnému symbolu, problémy v schopnosti usporadúvať predmety podľa veľkosti alebo rozoznávať vzťahy viac-menej.
- *Verbálna dyskalkúlia* – žiak má problém slovne označovať operačné znaky, problémy s porozumením matematickej terminológie v zmysle určovania viac o, menej o, viac/menej krát, nezvláda slovne označovať matematické úkony, množstvo a počet prvkov alebo aj len odpočítavať v číselnom rade, na slovný pokyn žiak nie je schopný ukázať počet prstov, označiť hodnotu napísaného čísla a pod.
- *Lexická dyskalkúlia* – pre žiaka je typická neschopnosť čítať matematické znaky a ich kombinácie, symboly, ako sú číslice, viacmiestne čísla s nulami (hlavne v strede), tvarovo podobné čísla a pod. Ide o podobu dyslexie v oblasti čítania číslic a čísiel.
- *Grafická dyskalkúlia* – prejavuje sa narušenou schopnosťou písať numerické znaky, žiak sa nedokáže orientovať v príslušnom grafickom priestore, máva problémy v geometrii. Ide o podobu dysgrafie v oblasti matematiky.
- *Operacionálna dyskalkúlia* – žiak nezvláda realizovať matematické operácie, tieto si zamieňa, nahrádza zložitejšie jednoduchšími, písomne rieši aj veľmi ľahké úlohy.
- *Ideognostická dyskalkúlia* – ide o poruchu v porozumení matematickým pojmom a vzťahom medzi nimi, v porozumení čísla ako pojmu, žiak nedokáže počítať spamäti príklady, ktoré by vzhľadom k svojmu intelektu a dosiahnutému fyzickému aj mentálnemu veku mal zvládnuť úplne bez ťažkostí.

Niekoľko odporúčaní pre prácu so žiakom so ŠVPU.

Vo výchovno-vzdelávacom procese odporúčame so žiakom pracovať podľa stupňa ŠVPU: formou zvýšeného individuálneho prístupu (ľahký stupeň ŠVPU), alebo v prípade stredného až ťažšieho stupňa poruchy odporúčame žiaka začleniť (integrovat'). Odporúčania pre školské aj domáce prostredie sa žiakovi uvádzajú v správe zo psychologického a špeciálnopedagogického vyšetrenia. V prípade akýchkoľvek nejasností alebo otázok je potrebné kontaktovať CPPPaP, ktoré individuálny prístup, resp. začlenenie/integráciu žiakovi odporučilo. V poradenskom zariadení je takisto možné absolvovať korekčné cvičenia určené pre konkrétnu ŠVPU:

Možné prístupy – dysgrafia, dysortografia:

- Dostatočná časová dotácia na písomnú úlohu vrátane tvorby poznámok, prepisov a testov.
- Je veľmi dôležité, aby žiak začal úlohy vypracovávať naozaj včas a to aj v rámci domácej prípravy.
- Rozdeľovanie písomnej úlohy na úseky.
- Možnosť písať tlačným písmom, prípadne na počítači (v prípade, že je aj tlačené písmo nečitateľné).
- Ak žiak nestihne písať poznámky, tieto je možné mu dať predtlačené, resp. mu umožniť prefotiť si ich od spolužiaka (v domácom prostredí si ich prepíše).
- Nehodnotiť úpravu písaného textu (pri začlenených/integrovaných žiakoch sa nehodnotí ani pravopis).
- Vyhybať sa prepisovaniu diktátov a textov, je to neefektívne a pre žiaka demotivujúce, keďže ani pri zvýšenej námahe neprichádza lepší výsledok.
- Namiesto písania diktátov je vhodnejšie zadať prepis, prípadne dopĺňovačku.
- V domácom prostredí nadiktovať dieťaťu (podľa veku) primerané množstvo textu a nechať ho, nech si podľa predlohy opraví text sám (pod dohľadom rodiča).

Možné prístupy – dyslexia:

- Umožniť žiakovi dlhšie a ťažšie slová rozslabikovať a tým podporovať správne čitateľské návyky.
- Po prečítaní textu urobiť krátku reprodukciu – rozvíjať slovnú zásobu žiaka, nedávať mu čítať obsiahle texty, vhodnejší je krátky text prečítaný správne s pochopením obsahu.
- Je potrebné si overiť, či žiak porozumel učivu, resp. zadanej úlohe, otázke, najmä keď je podaná písomnou formou.
- Pri čítaní využívať tzv. spoločné čítanie s dospelým.
- Je možnosť využívať čítanie s okienkom a šablónou, resp. postupné odkrývanie si písmen prstom (predchádza sa tým dvojitému čítaniu), nehodnotiť negatívne, ak žiak číta pomaly.
- Umožniť žiakovi čítať texty, ktoré ho zaujímajú, najmä čo sa týka povinného čítania (nevhodné je v určitom čase vyžadovať prečítanie obsiahlej knihy, miesto toho umožniť prečítanie kratšieho príbehu s primerane dlhšou časovou dotáciou).
- Čítanie pomocou čitateľských tabuliek (v spolupráci s poradenským zariadením).

Odporúčania pre prácu s deťmi s diagnostikovanými čiastočnými oslabeniami bez ŠVPU.

- Rozdeľovanie slov na písmená (analýza), začať najskôr slovami, kde sa striedajú samohlásky so spoluhláskami, potom prejsť na dlhšie slová, potom na slová so zhlukom samohlások.
- Zároveň nacvičovanie aj syntézy slov, povedať slovo po písmenách s dostatočnými pauzami a dieťa ho má povedať vcelku, rovnako ako pri analýze najskôr slová so striedaním samohlásky a spoluhlásky, až potom so zhlukmi spoluhlások.
- Učiť dieťa básničky a pesničky (naspamäť), ak mu to nejde, začať s jednoduchými jednovetnými básničkami.
- Vytlieskavanie, vyťukávanie rôznych rytmov, zároveň vytlieskavanie pri slabikovaní slova.
- Hra „slovný futbal“ – jeden hráč povie slovo, druhý má povedať, na aké písmeno začína a končí a na posledné písmeno vymyslieť nové slovo atď.

- Rozvíjanie zrkového vnímania – obrázky na porovnávanie, hľadanie rozdielov v detailoch, klasické pexeso, puzzle, domino, vymaľovávanky atď.

Je dôležité uvedené úlohy robiť denne, približne 15 minút. Vždy si niektoré z úloh vybrať, ak sa dieťaťu v niektorej z oblastí nedarí, treba sa k nej častejšie vrátiť.

Použitá literatúra:

Michalcová, Zdena: Specifické poruchy učení na druhém stupni ZŠ a na školách středních. Tobiáš 2004.

Zelinková, Oľga: Poruchy učení. Portál 1994.

Pokorná, Věra: Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení. Portál 1997.

Interný materiál CPPPaP Galanta a internetové zdroje.